

Központi erőforrás-allokáció és a fogyasztási szféra egyensúlytalansági viszonyai a szocialista gazdaságban*

1. Bevezetés

A szocializmus politikai gazdaságtana hosszú időn keresztül tervgazdaságként és tervszerűen működő gazdaságként tekintette a létező szocialista gazdaságokat. Csak a hatvanas-hetvenes években változott meg ez a felfogás, amikor egyre több olyan munka látott napvilágot, amely meggyőzően bizonyította, hogy (i) a tervek sohasem fogták át az egész gazdaságot, s ezt reálisan célként sem lehet kitűzni, (ii) a megfogalmazott tervek sohasem valósulnak meg, még megközelítő pontossággal sem, a hierarchikusan szervezett végrehajtó apparátusok ellenérdekeltsége miatt, (iii) a tervek többnyire ex ante sem fogalmazzak meg egyensúlyt, s ez a kezdeti egyensúlytalanság csak fokozódik a végrehajtás során úgy, hogy a tervező szerveknek ex post beavatkozásokat kell eszközölniük a működőképesség fenntartása érdekében, amely beavatkozások aztán végképp nyilvánvalóvá teszik, hogy a tervek nem játszanak alapvető és kizárólagos koordináló szerepet.

Mindezek alapján az utóbbi évek közgazdasági gondolkodása – különösen a magyar, nem utolsósorban a 68-as reform hatására – hajlamosnak mutatkozott nemcsak a tervezés, hanem a központi erőforrás-allokáció szerepének alábecsülésére is. Olyan nézetek terjedtek el, amelyek a terv és a piac egyenrangú integrációs szerepét hangsúlyozták (ellenkező előjelű megfogalmazásban ugyanezt jelenti a sem nem terv, sem nem piac felfogás is). Erőteljesen hangsúlyozták, hogy a központi szinteken megfogalmazott célok sohasem valósulnak meg a gazdasági szereplők eredményes ellenállása és viszonylagos autonómiája miatt.

A nálunk igen népszerűvé vált paternalizmus értelmezés is hasonló megállapításokat tesz.¹ A paternalista szocialista állam nem fogalmaz meg konkrét gazdasági célokat, csak globális céljai vannak: a társadalmi és gazdasági folyamatok kívánatos mederben tartása, a fellépő konfliktusok kiéleződésének megakadályozása. Ezért nem a saját konkrét céljainak érvényesülését tartja szem előtt, hanem az alulról jövő céloknak és követeléseknek többé-kevésbé mindig enged. A felpuhított költségvetési korlátokkal működő vállalatok az állandósult, krónikus túlkereslet és

* Ez a tanulmány az MTA-Soros Alapítvány által finanszírozott kutatás keretében készült. A szerzők ezúton is köszönetet mondanak az Alapítványnak a kutatás támogatásáért.

¹ A paternalizmusnak ezt az igen népszerűvé vált értelmezését lásd KORNAI (1980) munkájának utolsó fejezetében.

hiány körülményei között alakítják ki az erőforrások allokálására vonatkozó autonóm döntéseiket. Ezek a döntések természetesen nem piacokonformak, nem követik a fogyasztói igények változását stb., de összességük határozza meg a makroszintű erőforrás-allokációt.

Véleményünk szerint a létező szocialista gazdaságokban a központi irányítószerveknek a fent leírtaknál sokkal jelentősebb, hangsúlyozottan aktív szerepük van az erőforrások elosztásában, függetlenül attól, hogy ezt tervutasításokkal, szabályozókkal vagy egyéb informális ráhatásokkal (elvárások, ellátási felelősség) teszik meg. A központi irányítószervek minden időszakban rendelkeznek egy preferenciarendszerrel a kívánatos célokról, az ezekhez hozzákapcsolódó erőforrás-allokációról és a végrehajtás eszközeiről. Ez még akkor is így van, ha néhány megszorítást kell tennünk: (1) a kívánatos célok listája nem fogalmazódik meg mindig egyértelműen, a célok közötti rangsor nem mindig nyilvánvaló, egymásnak ellentmondó célok is megjelennek, (2) az egyes központi irányítószervek nem egységesek az elfogadott célok és érdekek tekintetében, ezért menetközben is változik a célok listája és rangsora, (3) a célok kijelölése és a hozzákapcsolódó erőforrás-allokáció sohasem teljes körű, nem fogja át a gazdaság egészét, csak néhány fontos területre koncentrál, (4) a célok sohasem valósulnak meg maradéktalanul.

A központilag kijelölt céloknak és preferenciáknak, valamint ezek érvényesülésének kiderítéséhez elsősorban nem a nyilvánosságra hozott tervcélokat vagy az általánosság szintjén megfogalmazott kívánalmakat (hatékonyság, takarékoság stb.) kell figyelembe venni, hanem a ténylegesen érvényre jutó gazdaságpolitika által súlypontinak tekintett célokat. Ezek a célok sokszor nem is kerülnek nyilvánosságra, csak utólag deríthető ki hatásuk a gazdasági működésre. További jellemvonása ezeknek a központi preferenciáknak, hogy nem az egész gazdaság összműködésére vonatkoznak, hanem mindig csak a gazdaság bizonyos (politikai vagy más szempontból fontos) területeire, miközben a többi területre nem vonatkozik pozitív célrendszer, ezek csak eszközként szerepelnek a kiemelt kulcsfontosságú célok teljesítése érdekében. Ebből következően azt figyelhetjük meg, hogy a nyilvánosságra hozott célok közül az egész gazdaság összműködésére vonatkozó, átfogó, általános célok és sok-sok rész cél általában nem teljesül, de a kiemelt (a gazdaság struktúráját meghatározó) célok nagy valószínűséggel mindig teljesülnek és ezen célok elfogadása tekintetében a központi irányítószerveknél mindig megteremtik a konszenzust valamilyen eszközzel (erőszak, politikai ráhatás, ösztönzés stb.).

Visszatérve a paternalizmus Kornai által használt értelmezéséhez, ez az értelmezés a hangsúlyt a vállalatok megsegítésére, támogatására helyezi és az ebből következő mikroszintű erőforrás-reallokáció értékelésére. Nem fordít azonban kellő figyelmet a paternalizmusból következő központi preferenciarendszer létezésére és az ezt érvényre juttató erőforrás-allokációra. Másként fogalmazva: ez a paternalizmus értelmezés nem veszi figyelembe, hogy a megsegítésért az állam mindig követel is valamit, illetve hogy a megsegítés, a kiterjedt központi redistribúció nem a vállalatok megmentéséért (vagy valamilyen más elvont cél érdekében) történik, hanem a központilag kijelölt célok teljesülése érdekében.

Ebből következően a Kornai-féle paternalizmus értelmezésből nem a központi szintű erőforrás-allokáció következik, hanem a vállalatok puha költségvetési korlátja, majd ezen keresztül a túlkereslet és a (globális) hiány. Ezzel szemben a mi felfogásunk szerint a paternalizmus elsősorban a központi szintű erőforrás-allokációban ölt testet, amely szükségszerűen tér el a fogyasztói igények által megkövetelt allokációtól, s így közvetlenül okozójává válik a (strukturális) hiánynak. A különbség tehát nyilvánvaló: Kornainál a hiány elsősorban globális jellegű, s mind a globális, mind a strukturális hiány csak a felpuhított költségvetési korláttal működő vállalatok eltorzult gazdálkodásának a következménye. Véleményünk szerint viszont a hiány – függetlenül a vállalatok költségvetési korlátjának keménységétől – szükségszerűen lép fel a központi erőforrás-allokáció dominanciája miatt.

A tanulmány további részében megpróbáljuk bemutatni, hogy az általunk értelmezett paternalizmus - fogalomból hogyan következik a szocialista gazdaságban a központi és a fogyasztói preferenciák közötti meg nem felelés, az erőforrások nem kielégítő allokációja, és mindennek folyamányaként a jóléti veszteség és hiány.²

2. A központi és a fogyasztói preferenciák eltérése, az *ex ante* egyensúlytalanság

Feltételezésünk szerint a paternalista irányításnak (a továbbiakban: Központnak) önálló, független preferenciarendje van a teljes társadalmi jólétre vonatkozóan:

$$U = U^* [u_1(x), u_2(x), \dots, u_m(x)],$$

ahol $x = \{x_i\}$, $i = 1, 2, \dots, n$ a hozzáférhető javak vektora, és u_1, \dots, u_m a háztartások jóléti függvénye a Központ megítélése szerint, amit tehát úgy is írhatunk, hogy

$$U = U(x).$$

Ezt központi jóléti függvénynek nevezhetjük, feltételezve a szigorú kvázikonkavitást. A gazdaságról ugyanakkor azt tételezzük fel, hogy a Központ egyének elkülönült halmazát alkotja, s a többi fogyasztó (Fogyasztók) ettől különböző preferenciarenddel rendelkezik. A paternalista Központ például nyilván többre értékeli bizonyos felhalmozási, termelési stb. javakat; ideológiai és etikai okokból kevesebbre értékelhet bizonyos kulturális, tartós fogyasztási stb. javakat, és ezek jelennek meg a preferenciák eltéréseiben. A Központtól ugyanakkor feltételezzük, hogy jóindulatú és racionális, ami azt is jelenti, hogy saját axiomatikus preferenciáitól eltekintve igyekszik követni a többé-kevésbé megismert tényleges fogyasztói preferenciákat;

² Tanulmányunkban a paternalizmus fogalmát a jóléti gazdaságtan által értelmezett módon használjuk. A jóléti gazdaságtan paternalizmus-értelmezését lásd GRAAFF (1957) munkájában. Ehhez az értelmezéshez nagyon hasonló az ARROW (1950) -féle diktatúra fogalom. Náluk a paternalizmus-értelmezés lényege a központi és az egyéni preferenciák közötti eltérés és az ebből az eltérésből, illetve a hozzákapcsolódó erőforrás-allokációból adódó jóléti kihatások vizsgálata.

így tehát a fogyasztói jóléti függvények várhatóan hasonló tulajdonságokkal rendelkeznek (homogenitás, kvázikonkávitás stb. szempontjából). A Fogyasztók jóléti függvénye felírható mint

$$W = W^* [w_1(x), w_2(x), \dots, w_m(x)],$$

ahol $x = \{x_i\}, i = 1, 2, \dots, n$

$w_j(x)$ = a j -edik háztartás jóléti függvénye, $j = 1, 2, \dots, m$.

Valószínűsíthetjük, noha nem kell feltétlenül megkövetelnünk, hogy U a fogyasztói jóléti függvény egy olyan (monoton) transzformációja, amely bizonyos paraméterek értékeiben különbözik W -től.³

Tekintsük most (a grafikus illusztráció kedvéért, az általánosság elvesztése nélkül) az x jószágvektort kétdimenziósként. Tehát kétféle termékről beszélünk, amelyek tetszés szerint specifikálhatók, amennyiben az egyiket az U függvény magasabbra értékeli, mint a W függvény. Jelöljük az egyik jószágot x , a másikat y változóként. (Természetesen nem csak egy-egy termékről lehet szó, hanem termékek csoportjáról, így tehát jelölheti x a fogyasztási cikkek és y a termelési eszközöket, vagy az élelmiszereket és a tartós fogyasztási javakat.) Mindkét jószágtípus normál áru, vagyis, pozitív jövedelemrugalmassággal és negatív saját-ár rugalmassággal jellemezhető a kereslete. Ekkor tehát a fogyasztók társadalmi preferenciáit kifejező jóléti függvény $W = W(z)$, ahol $z = \{x, y\}$, tehát

$$W = W(x, y),$$

a Központé

$$U = u(x, y),$$

ami így is írható:

$$U = U(x, y) = W(x, y^*),$$

ahol $y^* = y^*(y, k), \partial y^* / \partial k > 0$ és $k \geq 0$. y^* -ot úgy definiáljuk, hogy $y^* = y$, ha $k = 0$ (tehát ekkor $U = W$), k a Központ preferenciáinak a fogyasztói preferenciáktól való eltérését jelző paraméter. Feltételezzük, hogy az y jószág preferenciája eltér, tehát

$$\partial W / \partial y^* = \partial U / \partial y > \partial W / \partial y > 0.$$

E feltételek mellett $U(x, y)$ és $W(x, y)$ két, egymást metsző kvázikonkáv felület, amelyek vetületei az (x, y) síkban két egymást metsző, konvex közömbösségi térképet alkotnak.

³ Így tehát kettős preferenciarendszer létezik a szocialista gazdaságban. Ezzel a feltételezéssel élt DREWNOWSKY (1979) is. A mi vizsgálatunk azonban szűkebb kört ölel fel, mint Drewnowsky tanulmánya: mi csak azzal az esettel foglalkozunk, amikor az egyének (Fogyasztók) kinyilváníthatják saját preferenciáikat, de ennek nincs hatása, vagy csak részleges hatása van a termelés alakulására.

A Központ tervezési és irányítási szerv, s az általa készített tervet igyekszik realizáltatni a tőle függő termelési komplexummal akár direkt tervutasításos, akár Kantorovics típusú, akár utasítás nélküli rendszerben. Nyilván ezek a végrehajtási mechanizmusok különböző hatékonysággal működnek, különböző eredményeket produkálnak, s ez hatással van a tervek teljesülésére. A tervek teljesítési fokát azonban nem vizsgáljuk, e helyett azt feltételezzük, hogy a megvalósított tervek inkább tükrözik a központi, mint a fogyasztói preferenciákat, és semmiképpen sem esnek egybe az utóbbi által kívánatosnak tartott termelési szerkezettel. Ezért mindaz, amit megállapítottunk a központi tervre, érvényes marad a végrehajtásra is.

Tételezzük fel, hogy a gazdaság egyféle adott mennyiségű (R_0) erőforrást allokálhat, s az ezen alapuló termelési lehetőségek halmaza a Központ által ismert és számítható. Amennyiben ez a halmaz kvázikonvex, az adott erőforrásmennyiséghez tartozó vetületének a határa az (x, y) síkban az origó felől konkáv görbe, amelyet társadalmi transzformációs függvénynek (TTF) nevezünk. Ennek egyenlete általános formában

$$R_0 - R(x, y) = 0,$$

ahol R_0 adott.

Az első lépés a szokásos, rutinszerű optimalizálás, a Központ igyekszik a saját (de az egész társadalomra vonatkoztatott) jóléti függvényét maximalizálni a termelési lehetőségek adott (OTT') halmazán:

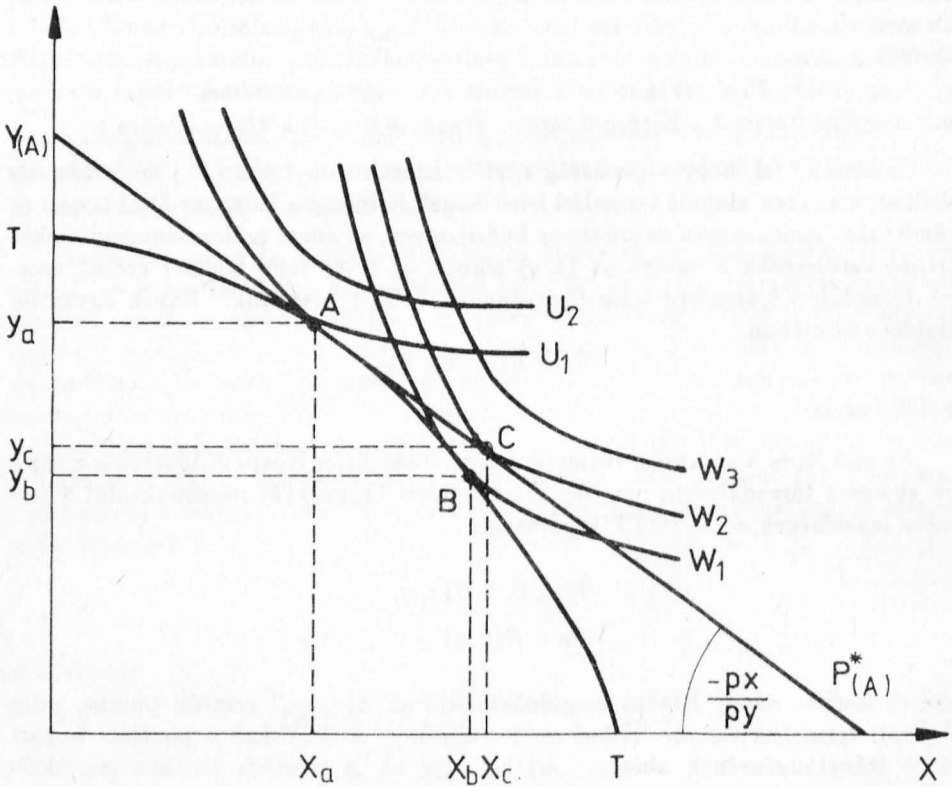
$$\text{Max. } U = U(x, y)$$

$$R_0 - R(x, y) = 0$$

feltétel szerint, amely feladat megoldása adja az $A(x_a, y_a)$ érintési pontot, mint központi termelési tervet. (Lásd az 1. ábrán.) A TTF-hez e pontban húzott érintő iránytangensének abszolút értéke adja az A ponthoz tartozó árnyékárarányokat, $p^*(A) = p_x/p_y$. Amennyiben y termék árát tekintjük egységnyinek, akkor ez az iránytangens abszolút érték p_x -et jelzi, valamint $p^*(A)$ egyenes és az y tengely metszéspontja az A termelési ponthoz tartozó nemzeti jövedelmet mutatja y -javakban mérve: $Y(A)$.

Az szinte magától értetődik, hogy szabadpiaci, nempaternalista rendszerben az U és W függvény-készlet egybeesik, ezért – rugalmas, piaci árrendszer esetén – a kereslet és a kínálat a B egyensúlyi pont felé konvergál, amely a szokásos profit-, illetve hasznosság-maximalizálási feltételek, valamint tökéletes verseny esetén stabil pont. A paternalista preferenciák által létrejött A allokációs helyzetet azonban nem a szabadpiaci B helyzettel kell egybevetni, a tényleges hiány nem az $x_b - x_a$ különbséggel azonos, mert merev hivatalos árrendszert tételezünk fel.⁴

⁴ Ez az alapprobléma számos helyen felbukkan a jóléti gazdaságtan irodalmában, lásd többek között BOADWAY-BRUCE (1984), DESAI-MARTIN (1983), HENDERSON-QUANDT (1980), NICHOLSON (1978), QUIRK-SAPOSNIK (1968), WELLISZ-FINDLAY (1986) stb.

1. ábra

A következő lépésben ugyanis a fogyasztók maximálják saját jóléti függvényüket az általuk ismert piaci információknak – $p^*(A)$ – függvényében:

$$\text{Max. } W = W(x, y)$$

$$p_x x + p_y y = M$$

feltétel szerint, ahol M : fogyasztók ténylegesen rendelkezésre álló jövedelme. Valószínűsíthető, hogy M szoros kapcsolatban van $Y(A)$ -val, de nem szükségszerű az együttmozgásuk. Tételezzük fel az egyszerűség kedvéért, hogy $M = p_y Y(A)$, vagyis a gazdaságban globális egyensúly van, a megtermelt javaknak megfelelő mennyiségű jövedelem áramlott ki. (A megtakarítás–beruházás kérdéstől eltekintünk,

de később meg visszatérünk rá.) Tekintettel arra, hogy az előző (központi) maximalizálási feladatból $p^*(A) = p_x/p_y$, ezért tehát ha p_y -t rögzítjük egység szinten, $p^*(x)$ jelzi x központilag meghatározott árát, de ne felejtjük el, hogy ez az árnyékár R és U függvények megoldása, tehát

$$p^*(x) = p^*[x, R(\cdot), U(\cdot)] .$$

A fogyasztó feladata tehát a számára adott merev árrendszer mellett a legáltalánosabb alakban a következő:

$$\text{Max. } W = W(x, y)$$

$$p^*(x)x + y = M$$

feltétel szerint. Ennek a megoldása Lagrange-módszerrel:

$$L = W(x, y) + \lambda [M - p^*(x)x - y]$$

az elsőrendű feltételek:

$$\partial L / \partial x = \partial W / \partial x - \lambda [\partial p^*(x) / \partial x] x - \lambda p^*(x) = 0$$

$$\partial L / \partial y = \partial W / \partial y - \lambda [\partial p^*(x) / \partial y] x - \lambda = 0$$

$$\partial L / \partial \lambda = M - p^*(x)x - y = 0 .$$

Feltételezve, hogy a másodrendű feltételek teljesülnek (az U és W függvényekre kikötött feltételek miatt ez várható), a fenti feladat megoldása adja a fogyasztók (kezdeti) "effektív piaci keresletét"⁵: $C(x_c, y_c)$, ahol nyilvánvalóan

$$x_c = x_c [R_0, U(\cdot), W(\cdot), R(\cdot), M]$$

és hasonlóan y_c -re is.

Az x -piacon jelentkező hiányt tehát az ily módon nyert $x_c - x_a$ különbség jelzi az 1. ábrán, s ez (minthogy x többek között U specifikációjának függvénye), nyilván függ a Központ k eltérés (diszkrepancia)-paraméterétől (amely grafikusan az U és W térképek eltérésében látható). Az $(x_c - x_a)$ hiány mindenképpen pozitív, mivel feltételeztük, hogy (i): $U(x, y) \neq W(x, y)$, és hogy (ii): $\partial U / \partial y > \partial W / \partial y > 0$ (tehát hogy a Központ y -t preferálja, ezért az U görbék W -nél adott síkban kevésbé meredek). Jól viselkedő felületek esetében A , B és C nem eshetnek egybe semmilyen párosításban.

A piac ezen ex ante egyensúlytalansága tehát az 1. ábra szerint a következő (a fenti feltételek alapján számítható) mennyiségekkel jellemezhető: az x -piacon

⁵ Ez az effektív kereslet nem azonos a disequilibrium-irányzat effektív keresletével, mert a fogyasztók itt csak az adott jövedelmük és az árak figyelembevételével optimalizálják hasznosságukat, s nem veszik figyelembe az egyensúlytalanságból következő korlátokat. Lásd erről bővebben BENASSY (1982) és MUELLBAUER-PORTES (1978) munkáját.

$(x_c - x_a)$ hiányt találunk, ugyanakkor az y -piacon $(y_a - y_c)$ többletet. Megjegyzendő, hogy $y_c \stackrel{>}{\leq} y_b$ a W -görbék konkrét alakjától függően. A kezdeti feltételek megsértése nélkül lehetséges olyan eset, ahol y_c kisebb, mint y_b . Jelen ábránk olyan helyzetet ábrázol, amikor a $p^*(x)$ árnyékár-rendszer jövedelmi hatása meglehetősen nagy a szabadpiaci alternatívához viszonyítva (ez ellenőrizhető, ha berajzoljuk a B ponthoz tartozó ár-egyenest), így a fogyasztók *ex ante* valamelyest többet keresnek y -ból, mint y_b , de nem annyit, amennyit a terv kínál. Az 1. ábrán tehát az *ex ante* helyzetben $(x_c - x_a)$ hiány, $(y_a - y_c)$ felesleg és $(y_c - y_b)$ kereslet-eltolódás található a fogyasztói jövedelmek teljes szándékolt elköltése mellett.

Ennek az *ex ante* egyensúlytalansági helyzetnek – vagy másként fogalmazva strukturális hiánynak – az az oka, hogy a gazdaságban egyidejűleg létezik egymás mellett két különböző, egy központi és egy fogyasztói preferencia-rendszer és, hogy alapvetően az előbbi preferencia-rendszer vezérli az erőforrások allokációját. Az előbbieken kifejtett megállapításainkat nem érvényteleníti, hogy idealizált viszonyokat tételeztünk fel: optimalizáló-racionalista központi viselkedést és tökéletes tervvégrehajtást. Ha nem tételezzük fel az optimalizáló központi magatartást, akkor ez azt jelenti, hogy a Központ nem lesz képes a termelés szintjét a termelési lehetőségek határán kijelölni (az A tehát valahova az OTT' belsejébe kerül) és nem lesz képes a helyettesítési határrátáknak megfelelő árrendszert kijelölni. Ez utóbbi azt is jelenti, hogy Kantorovics típusú árnyékárakkal szabályozott gazdaságként nem működhet a rendszer.

Ha a tervtől eltérő megvalósulás lehetőségét is bekapcsoljuk, akkor ennek valószínű eredménye az lesz, hogy (i) a megvalósult össztermelés szintje elmarad a tervezettől, (ii) a termelés szerkezete el fog térni – de nem tetszőleges mértékben – a kitűzött szerkezettől. Ez utóbbi ugyan csökkentheti k -t, a központi és fogyasztói preferenciák közötti eltérést, de nyilván nem szünteti meg, mert ebben az esetben teljesen hatástalan lenne a központi irányítás. Ez a következtetés független attól, hogy puha vagy kemény vállalati költségvetési korlátot tételeztünk fel. A szocialista vállalat mindkét esetben a központi, és nem a fogyasztói preferenciáknak megfelelően igyekszik termelni.

A szocialista gazdaságok irányítási rendszerének és működési módjának történelmi fejlődésében több korszakot vagy modellt is meg lehet különböztetni. Az (*ex ante*) strukturális egyensúlytalanság azonban véleményünk szerint mindegyik korszakra jellemzően fennáll. A szocialista gazdaságok teljes fejlődési időszakára igaz az, hogy az alapvető erőforrások elosztása, a gazdaság alapszerkezetének meghatározása nem piaci eszközökkel, hanem a központilag kijelölt célok és preferenciák által direkt vagy indirekt módon vezérelt folyamatokkal történt. A gazdasági szerkezetnek ez a központi meghatározása szükségszerűen kerül ellentmondásba a mikroszinten formálódó fogyasztói igényekkel.

Az egyes gazdasági korszakok ebből a szempontból csak abban különböznek, hogy milyen társadalmi-gazdasági folyamatokon keresztül és milyen intézményi felépítésben határozzák meg a kívánatos termelési-allokációs tervet és milyen eszközökkel, milyen módon, milyen hatékonysággal valósítják meg azt. Időben

közelítve a mához azt állapíthatjuk meg, hogy már a tervek vagy a kinyilvánított gazdaságpolitikák szintjén is az A ponttal jellemzett termelési terv közelebb került a C pont által jelképezett fogyasztói igényekhez. Ezt elsősorban a rendszerek politikai konszolidációja, másodsorban az irányítás intézményi bázisának kiszélesedése és szakszerűsége segítette elő. A gazdasági reformok következtében megvalósult mechanizmus-változások a végrehajtó szinteket bizonyos mértékben érdekeltté tették a fogyasztói igények kielégítésében is. A megvalósult termelési szerkezet közelebb került a Fogyasztók által kívánatosnak tartott szerkezethez, de a Központ dominanciája miatt ez a változás nem volt elégséges a két fajta preferenciarendszer eltéréseinek felszámolásához.⁶

3. Ex post helyzet: kényszerhelyettesítés és kvázi-egyensúly

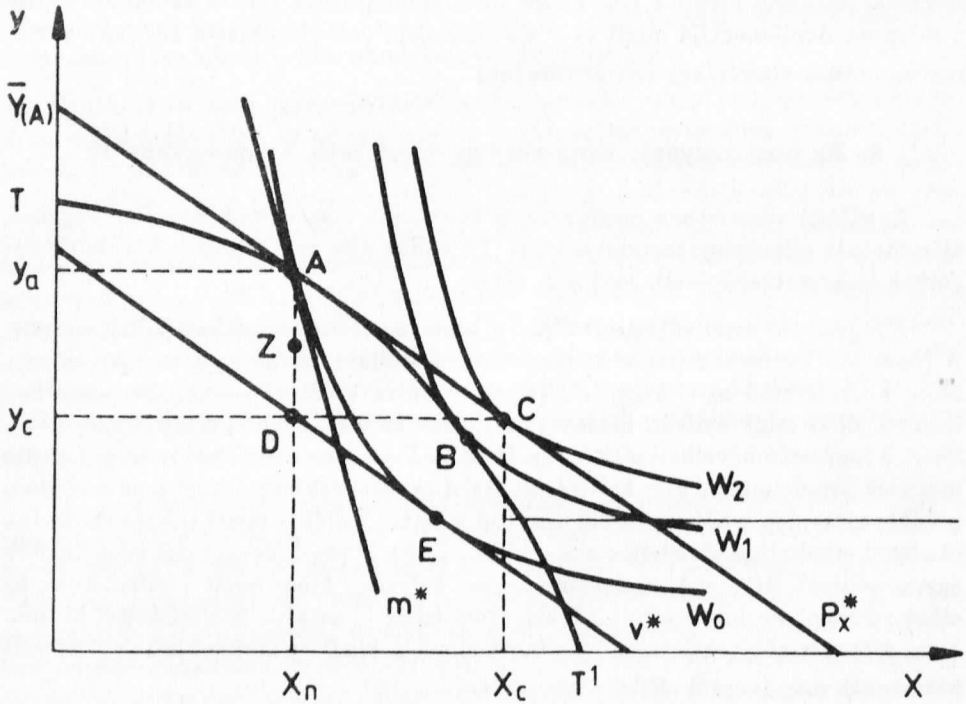
Az előbbi alfejezetben megfogalmazott ex ante helyzet azonban nem végleges állapot, csak pillanatnyi instabil helyzet. Rajzoljuk újra az 1. ábrát (a közömbösségi görbék leegyszerűsítésével): lásd a 2. ábrát.

A fogyasztók által választott $C(x_c, y_c)$ pont nem megvalósítható a hiány miatt. A fogyasztó kezdetben (terve szerint) megvásárolja a kívánt y_c -t és a kívánt x_c -ből a hozzáférhető x_a -t, s így a $D(x_a, y_a)$ pontra kerül. Azonban az e ponthoz tartozó jóléti szint nyilván alacsonyabb, mint az $A(x_a, y_a)$ ponthoz tartozó W_0 . Ezért a fogyasztó növelheti jólétét, ha D -ből a DA szakaszon A felé mozog, és pedig maradék jövedelmének y -ra költséssel. Az A pontba érkezve jólétét nem növelheti tovább, mert sem x -ből sem y -ból nem tud a fizikai korlátok miatt többet vásárolni, ráadásul elköltetlen jövedelme sincs több. Ezért a végső egyensúlyi vagy inkább egyezségi-pont $A(x_a, y_a)$, ami már ex post helyzet. Most tehát – ellentétben az előző részben megfogalmazott effektív kereslettel – azzal a feltételezéssel élünk, hogy a fogyasztók tökéletesen alkalmazkodnak a kínálati korlátokhoz és e szerint határozzák meg (végső) effektív keresetüket.⁷

Ebben a helyzetben a Központ terve teljesül, jólétét maximálta, s a Fogyasztók sem növelhetik jólétüket adott, merev árrendszer mellett. Látszólag tehát egyensúlyi a helyzet, hiszen a piacra hozott kínálat elkel. Ehhez a Kantorovics típusu egyensúlyhoz azonban a következő megjegyzések tartoznak:

⁶ Érdeemes itt a magyar helyzetre utalni. A 68-as reform után a jövedelmező gazdálkodás és a fogyasztói igények kielégítésének elve felkerült a vállalatokkal szembeni követelmények listájára, miközben a központi elvárások, ellátási felelősség, exportteljesítés stb. továbbra is jelentős szerepet játszott. Ennek az lett a következménye, hogy a vállalatok igyekeztek kompromisszumot teremteni a kétféle követelmény-rendszer között, és ezért némiképpen közeledett a termelés szerkezete a fogyasztói igényekhez, de ez a közelítés távolról sem volt kielégítő, éppen a központi irányítás dominanciája miatt.

⁷ A disequilibrium-irodalomban nincs egységes álláspont a tekintetben, hogy mit értsünk effektív keresleten. Ha ugyanis a kínálati korlátokhoz való teljes alkalmazkodást tekintjük effektív keresletnek, akkor definíció szerint nem lesz egyensúlytalanság. Ha viszont semmilyen alkalmazkodást nem tételezünk fel, akkor az effektív kereslet egybeesik a (kezdeti) fogalmi kereslettel. Ezt a dilemmát tárgyalja QUANDT (1985) cikke.

2. ábra

1. A legfontosabb következmény, hogy noha a termelés optimális technikai szempontból (hiszen az egyezségi-pont a TTF görbén van), viszont ez határozott $W_1 - W_0$ jólétvesztést jelent a fogyasztók számára a $k = 0$ helyzethez képest.
2. Ez a rendszer technikai szempontból hatékonyságvesztés a szabadpiachoz képest. Szabadpiaci rendszerben ugyanez a W_0 jóléti szint, ugyanilyen árak mellett (a v^* áregyenes párhuzamos p^* -gal) egy alacsonyabb ráfordítást kívánó OTT-n belüli inferior termelési tervvel (E) lenne elérhető.⁸

⁸ Ezt a központi preferenciákból és elosztásból következő jólét- és hatékonyság-vesztést megfogalmazták már a jóléti gazdaságtan közgazdászai is, lásd BOADWAY-BRUCE (1984).

3. Az A pontbeli Kantorovics-egyensúly valójában pszeudoegyensúly, ahol az összkereslet megegyezik az összkínálattal, strukturális feszültségek mellett.⁹ Ezek a strukturális feszültségek rendkívül instabillá teszik az A pontot. Ez abból is látszik, hogy noha az árarány megegyezik a transzformációs határrátával (p^* az OTT' görbe érintője), de nem egyezik meg a fogyasztók helyettesítési határrátájával (amely az A pontban a W_0 görbe meredeksége). A helyettesítési határráta egy, a p^* -nál meredekebb áregyenest kívánna az A pontban, ami az x piacra nehezedő, a túlkeresletből adódó inflációs nyomást jelzi.
4. A fentiek miatt a Kantorovics-egyensúlyi pont k bármilyen értéke esetén a second-best, vagyis szuboptimális megoldást jelenti; instabil helyzet, strukturális feszültséggel és inflációs nyomással jellemezve.

A 2. ábrán tehát $(x_c - x_a)$, ami az ex ante és az ex post fogyasztói kereslet különbsége. Emellett jelentkezik $(y_a - y_c)$ kényszerhelyettesítés, mivel a D -pontból a nemhozzáférhető $(x_c - x_a)$ árumennyiségnek megfelelően fennmaradó jövedelmet költik y -ra. Ez pedig azért történik, mert (i) y -ról felteteleztük, hogy nem inferior áru, hanem jövedelemrugalmassága mindig pozitív, és (ii) mert W jóléti függvényünk kétdimenziós és így a megtakarításnak *per se* nincs hatása a jólétre statikus elemzésben. Vagyis, ha a lakossági megtakarítást S -sel jelöljük, akkor az eredeti modellben $\partial W / \partial S = 0$. A helyzet némiképp komplikáltabb, ha ezt feloldjuk, és a fogyasztói jóléti függvényt így írjuk fel:

$$W = W(x, y, S) \quad \text{és} \quad \partial W / \partial S > 0.$$

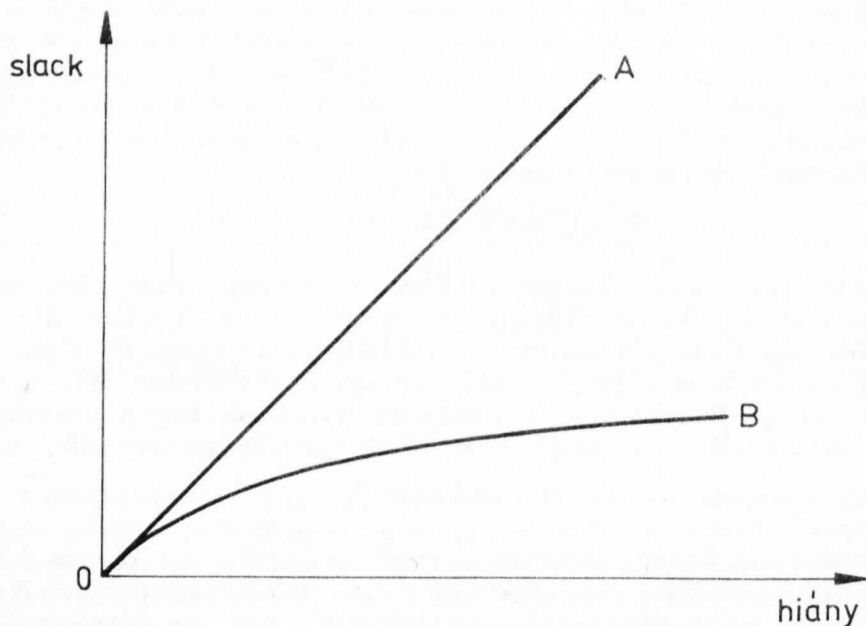
Ebben az esetben – amelyet már természetesen nem tudunk kétdimenziós síkban ábrázolni – az előző $A(x_a, y_a)$ ex ante terv nem feltétlenül az $A(x_a, y_a)$ pontban végződik ex post, hanem – $\partial W / \partial S$ -től függően – valahol egy Z pontban D és A között, amelyre igaz, hogy a Z ponthoz tartozó W -értéknél $W(x_z, y_z, S_z)$ nincs magasabb W -t adó pont a DA szakaszon. Nyilvánvaló, hogy $Z = A$ akkor és csak akkor, ha $\partial W / \partial S = 0$ és $Z = D$, ha $\partial W / \partial S - \partial W / \partial y$ igen nagy pozitív érték.

Ezt a megtakarítási szándékot értelmezhetjük úgy is – sőt valószínűleg ez lesz a helyesebb értelmezés –, hogy ez egy kényszermegtakarítási szándék, amely a kényszerhelyettesítéssel szemben jelenik meg. Az eredeti – nem kényszer jellegű – megtakarítási igény nyilván elsősorban a jövedelmektől függ és automatikusan megvalósulhat – függetlenül az egyensúlyi helyzettől –, tehát arányosan változtatja meg mind az x , mind az y iránti keresleti igényt. Jelen esetben viszont a megtakarítás attól függ, hogy a kényszerhelyettesítést vagy a további megtakarítást tekintik a Fogyasztók előnyösebbnek.

A (kényszer)megtakarítás bekapcsolásával néhány megjegyzést tehetünk a hiány, kényszerhelyettesítés és a slack (felhalmozódó készletek) viszonyára vonatkozóan.

⁹ A Kantorovics típusú egyensúly pszeudo-egyensúly jellegére WELLISZ és FINDLAY (1986) is rámutatott már.

1. Az eltérő központi és fogyasztói preferenciákból következően a gazdaságban nagy mértékű strukturális egyensúlytalanság jelenik meg, amely még globális egyensúly (összkereslet = összkinálat) esetén is komoly hiányokat, kényszerhelyettesítéseket és kényszermergetakarításokat von maga után.
2. A kényszermergetakarítás és -helyettesítés között átváltás van, s mindaddig végbemegy az átváltás, amíg $\partial W/\partial y > \partial W/\partial S$. Ha globális egyensúly van, akkor a hiány mennyisége egyenlő a kényszermergetakarítás és -helyettesítés összegével. Ez tulajdonképpen nem más, mint a strukturális egyensúlytalanságnak a két oldalról való számbavétele. Az egyensúlytalanság mértéke tehát nem a hiányok és a kényszeralkalmazkodások összege, hanem a kettő közül csak az egyik.

3. ábra

3. A k eltérés-paraméter növekedésével nő a hiány és a kényszermergetakarítás vagy -helyettesítés. Ha most egy pillanatra a kényszerhelyettesítéstől eltekintünk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a hiány növekedésével párhuzamosan nő a kényszermergetakarítás, és így az eladatlan készletek, a slack mennyisége. (Ezt a 3. ábrán az OA 45 fokos egyenes mutatja.) Ha azonban bekapcsoljuk a kényszerhelyettesítést, és feltételezzük, hogy a hiány növekedésével az ilyen

irányú szándék növekszik, akkor azt kapjuk, hogy a hiány növekedésétől egyre inkább elmarad a kényszermegtakarítás és így a slack növekedése (az OB görbe a 3. ábrán). Az OA és OB között egyre növekvő különbséget a növekvő kényszerhelyettesítési szándék magyarázza.¹⁰

4. Ex post egyensúlyteremtési kísérletek

Az egyensúlytalansági feszültségek felszínre kerülése és felhalmozódása mind a Központot, mind a Fogyasztókat arra készíti, hogy lépéseket tegyenek ennek enyhítésére, felszámolására. Nézzük először a Fogyasztók lehetőségeit.

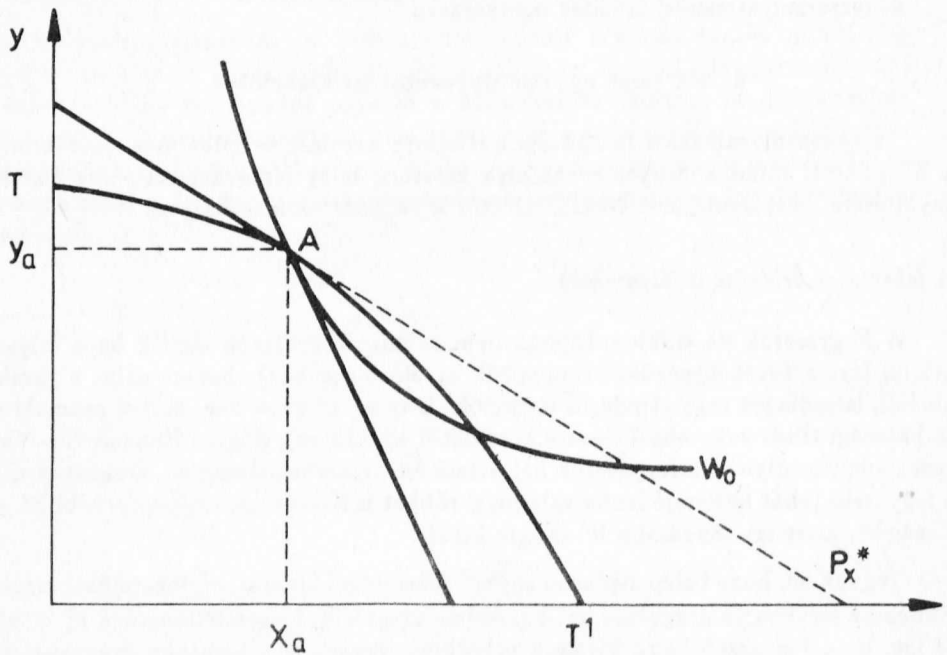
A fekete piac belépése a folyamatba

A Fogyasztók itt tulajdonképpen nem is mint fogyasztók lépnek be a folyamatba (ezt a tevékenységüket tárgyaltuk az előző részben), hanem mint a javak kínálói, látszólagos vagy tényleges termelők. Erre az ad gazdasági alapot számukra (a hatósági tiltás vagy engedélyezés kérdéséről eltekintve), hogy a Kantorovics-féle pszeudoegyensúlyban a fogyasztók helyettesítési határrátája eltér az árarányoktól, a fogyasztó tehát hajlandó lenne valamivel többet is fizetni egy egységnyi többlet x jószágért, mert így magasabb W -szintre kerül.

Tegyük fel, hogy belép x -piacon egy x^F fekete piaci kínálat, p_x^F fekete piaci árral. Ebben az esetben az áregyenes az A pontban megtörik, hiszen feltehetően $p_x^F > p^*$ és így, ha a fogyasztó balra kívánna mozdulni, akkor ezt a hivatalos áregyenesen tehetné, míg extra (fekete) x áru vásárlása egy relatíve magasabb p_x^F árat jelent (lásd a 4. ábrát). A p_x^F fekete piaci áregyenes meredeksége (abszolút értékben) nem lehet nagyobb, mint a W_0 görbe meredeksége (abszolút értékben) az A pontban, mert akkor egységnyi többlet x érdekében olyan sok y -ről kellene lemondania, hogy ez már jólétvesztéssel járna. Az effektív fekete piaci ár alsó határa tehát a Kantorovics-egyensúlyi ponthoz tartozó helyettesítési határráta monoton függvénye.

Az A pont instabilitását jól jelzi a Fogyasztók rendkívül jelentős reagálása a fekete piac megjelenésére. Tekintsük az 5. ábrát, ahol a fekete piaci (exogén) kínálat és ezzel együtt a hozzátartozó áregyenes meredeksége változik. Ahogy az x_a -n felüli x^F fekete piaci kínálat nő, úgy az AX_1^F áregyenes - szakasz egyre laposabb lesz. Ezen a szakaszon a fogyasztó mindig azt a pontot választja, ahol az áregyenes-szakasz érintkezik a legmagasabb értékű W -görbével, s így mindig nyer egy kicsit az üzleten. Matematikailag (meglehetősen komplikált módon) bizonyítható, hogy ez az F fekete piaci kontrakt-görbe, ami a Fogyasztók tényleges összes (x, y) fogyasztását (s annak függését a fekete piaci ártól) írja le, alulról konvex. Mégpedig oly módon, hogy kezdetben az első egység x^F megjelenése, s a legmagasabb (a helyettesítési határrátának megfelelő) árnál az y fogyasztása – tehát a kényszerhelyettesítés –

¹⁰ Ez a megállapítás többé-kevésbé megfelel a hiány és slack között KORNAI (1980) által megfogalmazott kapcsolatnak. Persze azzal a különbséggel, hogy ő végig globális és nem strukturális egyensúlytalanságot tételezett fel.

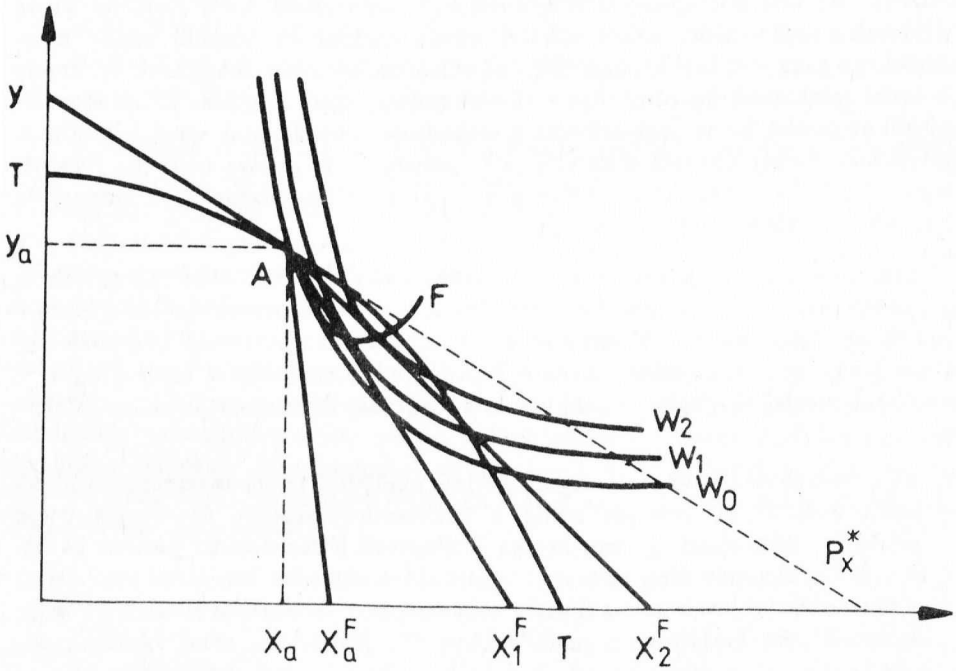

4. ábra

rohamosan zuhan. Majd a feketepiaci árak csökkenésének pozitív jövedelmi hatása ezt a zuhanást megállítja, és visszafordíthatja.

A feketepiaci kontrakt-görbe természetesen átmegegy a szabadpiaci (B) egyensúlyi ponton. E modellben tehát a feketepiaci kínálat (exogén) megjelenése fokozatosan növeli (*ceteris paribus*) a fogyasztói jólétet, s jövedelmet von el az állami szektortól, explicitté téve az addigi $(y_a - y_c)$ fogyasztás kényszerhelyettesítés-jellegét. Következésképpen a feketepiaci kínálat *ex post* korrigáló mechanizmus, amely igyekszik a termelést a fogyasztói igényekhez hozzáigazítani.

A végső egyensúly az F -kontrakt görbén akárhol alakulhat, a W -függvények alakjától és a feketepiaci exogén kínálatától függően. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy elemzésünkben a megtakarítási lehetőségektől eltekintettünk, és exogén feketepiaci dolgoztunk. Ha a megtakarítás jóléti hatása nem zéró, akkor a kontrakt-görbe az (x, y) síkban kétségkívül laposabb lesz, hiszen egyrészt a kiinduló y_z alacsonyabb, mint y_a , másrészt pedig az elvont jövedelem megoszlik

5. ábra

(határhatásuk viszonyának megfelelően) a kényszermegettakarítás és a kényszerhelyettesítés között. Másfelől pedig a fekete piac endogénné tétele bizonyosan befolyásolná a központi tervet és teljesítését is, hiszen a rendelkezésre álló erőforrások (főként a munkaerő) csökkenése változtatásokra készítenék a Központot.

Az árarányok központi változtatása

A legkézenfekvőbb ex post egyensúlyteremtési eszköznek az árak változtatása látszik. Az árak változtatásán most csak az árarányok változtatását értjük, az árszínvonalét nem. Ez utóbbi önmagában vett hatása ugyanis megegyezik a reáljövedelmek, az összkereslet változtatásával, amelyről a következő részben lesz szó. A kézenfekvőség ellenére az árváltoztatásokkal a központi vezetés csak igen korlátozottan él, egyfelől mert ennek politikai-ideológiai korlátai vannak, másfelől pedig mert a központi árváltoztatások komoly adminisztrációs nehézségekkel és költségekkel járnak. További korlátot jelenthet, hogy az árváltoztatások esetleges hatása a kínálat szerkezetére nem kívánatos a központi célok szempontjából és ezért külön beavakozásokat igényel ezen mellékhatások megszüntetése.

Az árárányok egyensúlyteremtő célzatú változásának elsődleges célja a kereslet szerkezetének befolyásolása. A kínálatra gyakorolt hatás csak másodlagos, mert a vállalatok nem érdekeltek megfelelően a jövedelmező gazdálkodásban és így az árváltozásokra csak gyengén reagálnak. (Mindemellet, ha a Központ gyors kínálatváltoztatást akar, akkor inkább direkt eszközöket használ ennek megvalósítására.) Az árárányok olyan mértékű változtatására van tehát szükség, amely a kereslet szerkezetét hozzáigazítja a kínálat (adott) szerkezetéhez. Ebből a szempontból nem elég, ha az árak arányát a szabadpiaci szituációnak megfelelő szintre módosítják. Ekkor ugyanis a kereslet a C pontról a B pontra változna (lásd 1. vagy 2. ábrát), ami nem szüntetné meg a strukturális feszültségeket, a hiányok és feleslegek csak kismértékben csökkennének.

Igazi megoldást az jelenthet, ha az árárányokat úgy változtatnák meg, hogy a W_0 közömbösségi görbe A pontbeli meredekségével lenne egyenlő (az áregyenes a W_0 -nak az A pontbeli $m^*(A)$ érintője lenne a 2. ábrán). Ekkor valóban pontosan akkora lenne az x és y iránti ex ante kereslet, mint amennyi a központi preferenciáknak megfelelő kínálat. Csakhogy ez a megoldás további problémákat idézne elő.

1. Az x termék relatív árának megnövekedése explicitté tenné az eddig is meglévő jóléti veszteséget, amelyet eddig a kényszerhelyettesítés és -megtakarítás eltakart. Különösen így van ez, ha x alapvető létfenntartási javakat jelent. A relatíve alacsony áron tartott – de állandóan elégtelen kínálattal rendelkező – létfenntartási javak azt az illúziót keltették, hogy ezeknek a javaknak a megszerzését nem korlátozza a rendelkezésre álló jövedelem, némi várakozással, sorbanállással végül is megszerezhetők.¹¹
2. Ez a piactisztító árárány erősen eltér a központi termelési terv és a termelési lehetőségeknek megfelelő Kantorovics-féle optimális árárányoktól. Ekkor azonban az árak a vállalatokat a központi tervtől eltérő termelési szerkezet megvalósítására ösztönzik. A Központ ebben az esetben vagy teljes körű naturális utasításos rendszert kényszerül bevezetni (ami gyakorlatilag kivihetetlen) vagy pedig a gazdasági önelszámolás fenntartása érdekében állandó és nagymértékű jövedelem-redistribúciót kell végrehajtania a vállalatok szintjén. Mindkét intézkedésnek komoly negatív konzekvenciái vannak a gazdasági tisztánlátásra és a hatékony gazdálkodásra.
3. A piactisztító árárányok a szabadpiaci árnál jóval magasabb relatív árat jelentenek az x hiány-termék vonatkozásában (nyilván ez az elégtelen x -kínálat miatt van így). Ezért aztán könnyen előfordulhat olyan közbülső szituáció a szabadpiaci és a piactisztító árárányok között, amikor a hiány-termék ára

¹¹ Szovjet példákon keresztül mutatja be WILES (1983) az alacsony létfenntartási cikk árak illuzórikus voltát és ennek politikai fontosságát.

már jóval meghaladja a szabadpiaci árat és mégis egyensúly az adott piacon.¹² Így aztán a hiány további fennmaradása és az indokolatlannak vélt áremelkedések negatív hatása együtt jelenik meg. Egyébként ez a jelenség is hozzájárul annak a tézisnek az elfogadásához, mely szerint a szocialista gazdaságban az árak változásával (emelésével) nem lehet megteremteni az egyensúlyt.¹³

A Központ választhat, hogy az árarányok meghatározásánál milyen célokat tart fontosnak: dönthet úgy, hogy a saját termelési tervének megfelelő $p^*(A)$ árarányokat jelöli ki érvényesnek és ekkor a kereslet és a kínálat eltérése miatt nagymértékű strukturális feszültségekkel kell szembenéznie, de dönthet úgy is, hogy olyan árarányokat $m^*(A)$ érvényesít, amelyek a termelés szerkezetéhez hozzáigazítják a kereslet szerkezetét és akkor állandó pénzügyi redisztribúciókat kell végrehajtania a saját preferenciáinak védelmére. A közbülső megoldások (amikor a tényleges árarány $p^*(A)$ és $m^*(A)$ között helyezkedik el) sem termelési, sem fogyasztói szempontból nem kielégítő, mégis a gyakorlatban ezt alkalmazzák leginkább, valószínűleg azért, mert a különböző típusú feszültségek legkedvezőbb együttese itt van. Mindazonáltal az árarányok bármilyen fajta változása nem képes a strukturális feszültségek feloldására, csak az egyik gazdasági szintéről tudja átcsoportosítani a másikra.

Az összkereslet szintjének változtatása

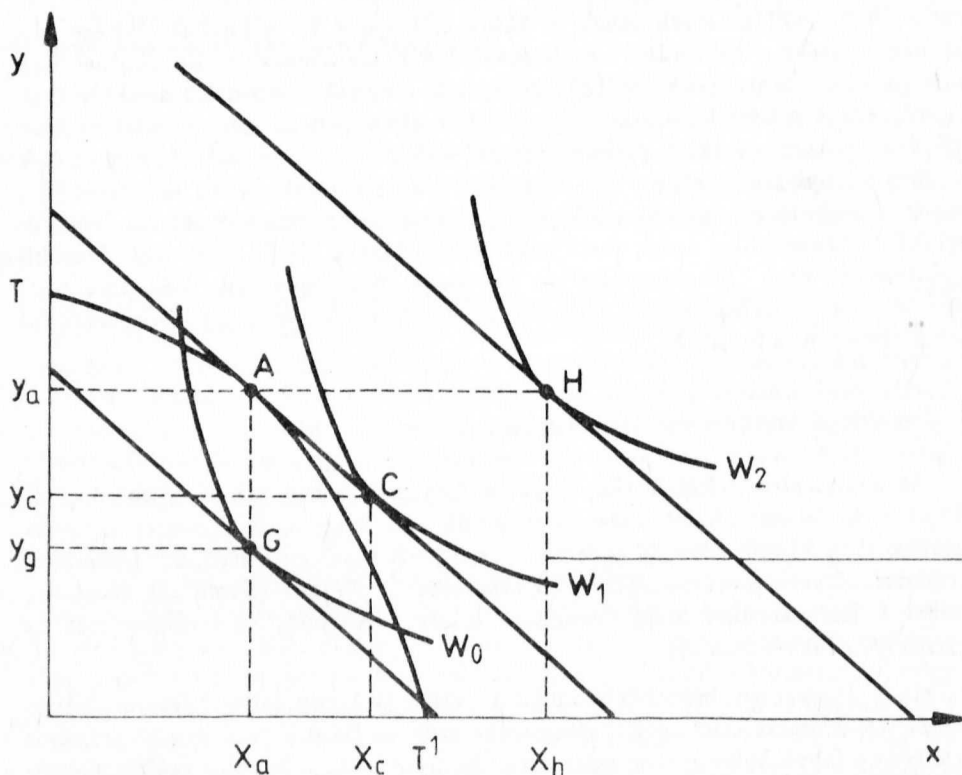
Az eddigiekben feltételeztük, hogy az összkereslet egyenlő az összkínálattal. Oldjuk most fel ezt a feltételezést és engedjük meg, hogy az összkereslet egyaránt nagyobb vagy kisebb lehet az egyensúlyi szintjénél (nyilván a Központ különböző keresletszabályozó tevékenységének következtében). Nézzük először azt az esetet, amikor a (strukturális) hiány fennállása miatt a Központ az összkeresletet az egyensúlyi szint alá szorítja.

Ha k lényegesen különbözik nullától, akkor a hiány teljes felszámolásához nagymértékű összkereslet-korlátozásra lenne szükség (lásd a 6. ábrán az origóhoz legközelebb fekvő költségvetési egyenest). Ez nyilván igen jelentős reáljövedelemcsökkentést jelentene, amely komoly társadalmi feszültségeket okozna, így tehát nemigen számít reális alternatívának. Mindemellet lenne még egy nem elhanyagolható negatív hatása: miközben megszüntetné a hiányt x -ből, nagymértékben megnövelné az eladatlan készletek mennyiségét y -ből vagy, ha y termelése a

¹² PODKAMINER (1982) bizonyítja be összehasonlító elemzések alapján, hogy Lengyelországban a hús ára relatíve magasabb, mint a nyugati országokban és mégis állandóan hiány van belőle.

¹³ Az a vélekedés, hogy az árak emelése nem csökkenti a hiányt, igen elterjedt hazánkban, és a majdnem végtelen túlkereslet feltételezésére alapul. Véleményünk szerint nem erről van szó, hanem arról, hogy az árak változása igazából csak a keresletre hat és a kínálatra nem, ezért igen lelassítja az alkalmazkodás folyamatát.

készletnövekedés következtében csökkenne, akkor erőteljes kapacitás-kihasználatlanságot idézne elő. Éppen ezért a reálisan szóba jöhető összkereslet-korlátozás ennél jóval kisebb lehet, amely azonban csak részlegesen csökkenti a hiányt és szerényebb mértékben növeli a felesleget.

6. ábra

Vegyük most a másik szélső esetet, az összkereslet növekedését addig a szintig, amíg fel nem szívja az összes felesleget (vagyis amíg teljessé nem válik a kapacitás-kihasználás).¹⁴ Ennek viszont az lesz az ára, hogy x termékből rendkívüli

¹⁴ Ez az a szituáció, amely a leginkább megfelel Kornai feltételezésének: az erőforrás-korlátokig kiterjedő termelés (vagyis teljes kapacitás-kihasználás) és majdnem végtelen kereslet.

mértékben megnő a hiány és ez fog szinte elviselhetetlenné válni. Tehát ismét csak azt mondhatjuk: nem valószínű, hogy az összkereslet eddig a szintig (lásd a 6. ábrán a legkülső költségvetési egyenest) felemelkedne, a Központ még ez előtt szigorú restriktciókat léptet életbe.

Mindebből világosan kitűnik, hogy az összkereslet szabályozása sem elégséges eszköz az egyensúlytalanság felszámolására. A 6. ábrán jól megfigyelhető a Központ dilemmája: az összkereslet korlátozása ugyan csökkenti a hiányt, de ugyanakkor fokozza a felesleget vagy a kapacitás-kihasználatlanságot, és ellenkezőleg; az összkereslet elengedése ugyan csökkenti a felesleget, a kapacitás-kihasználatlanságot, de növeli a hiányt.¹⁵ Hogy a Központ a feszültségek milyen kombinációját választja az nem független tértől és időtől, a mindenkori politikai-hatalmi viszonyok és az érvényben lévő társadalmi konszenzus ezt erősen befolyásolja. Úgy tűnik, hogy a korábbi időszakokban inkább volt elfogadott elv a túlkereslet és a nagy mértékű hiány, mint napjainkban.

(Beérkezett: 1987. július 15-én.)

Irodalom

- ARROW, K. J.: A Difficulty in the Concept of Social Welfare, *Journal of Political Economy*, 1950. 58: 328-46.
- BENASSY, J. P.: *The Economics of Market Disequilibrium*, New York: Academic Press 1982.
- BOADWAY, R. – BRUCE, N.: *Welfare Economics*. Oxford: Basil Blackwell, 1984.
- DESAI, P. – MARTIN, R.: Measuring Resource Allocational Efficiency in Central Planned Economies. In: DESAI (ed.): *Marxism, Central Planning and the Soviet Economy: Economic Essays in Honor of Alexander Erlich*. Cambridge, MA: The MIT Press 1983.
- DREWNOWSKY, J.: Dual Preference System in Socialism, in: BORNSTEIN, M. (ed.): *Comparative Economic Systems: Models and Cases*, Richard D. Irwin, Inc., Homewood Illinois 1979.
- GRAAFF, J. V.: *Theoretical Welfare Economics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1957.
- HENDERSON, J. M. – QUANDT, R. E.: *Microeconomic Theory: a Mathematical Approach*, New York: McGraw-Hill, 1980.
- KORNAI JÁNOS: *A hiány*, Budapest, KJK, 1980.
- MUELLBAUER, J. – PORTES, R.: Macroeconomic Models with Quantity Rationing, *Economic Journal*, 88. December 1978. 788-821.
- NICHOLSON, W.: *Microeconomic Theory*. Hillsdale, IL: The Dryden Press, 1978.
- PODKAMINER, L.: Estimates of the Disequilibria in Poland's Consumer Markets, 1965–1978, *The Review of Economics and Statistics*, 1982. 64: 423–31.
- QUANDT, R.: Concepts and Structures in Disequilibrium Models, *Rivista Internazionale di Scienze e Commerciali*, 32. no. 3. 1985. 207–232.
- QUIRK, J. – SAPOSNIK, R.: *Introduction to General Equilibrium Theory and Welfare Economics*, New York: McGraw-Hill, 1968.
- SOÓS K. ATTILA: *Terv, kampány, pénz*, Budapest, KJK, 1986.

¹⁵ SOÓS K. A. (1986) konjunktúraciklus magyarázata is hasonló elven alapul. A központi engedés és restriktció változása az általunk említett dilemma időszakonként eltérő értékelésének a következménye.

- WELLISZ, S. – FINDLAY, R.: Central Planning and the Second Economy in Soviet-type Systems, *The Economic Journal*, 1986. 96: 646–58.
- WILES, P.: Soviet Inflation, 1982, *Jahrbuch der Wirtschaft Osteuropas*, 1983. 132–155.

Central allocation of resources and the consumers' good disequilibrium in socialist economies

The major features of the central allocation of resources characteristic of socialist economy and the resulting disequilibrium are analysed with the aid of theoretical tools of welfare economics.

The introduction surveys the relationship between central allocation of resources and paternalism. This is followed by a model-like presentation of the necessary discrepancy between the central target setting and the more or less concomitant resource allocation on the one hand and the formation of consumer demand at the micro-level, on the other. This mutual non-correspondence also plays an important role in the macro-balance relations: shortages and surpluses appear simultaneously, inefficient use of resources prevail together with the welfare losses of consumers. This type of structural disequilibrium exists even if there is no aggregate excess demand and the budget constraint of firms is hard.

The structural disequilibrium following from the deviating central and consumer preferences calls forth various ex post equilibrium creating instruments and institutions (black market, central regulation of relative prices and aggregate demand) which, however, cannot completely eliminate the causes of imbalances.